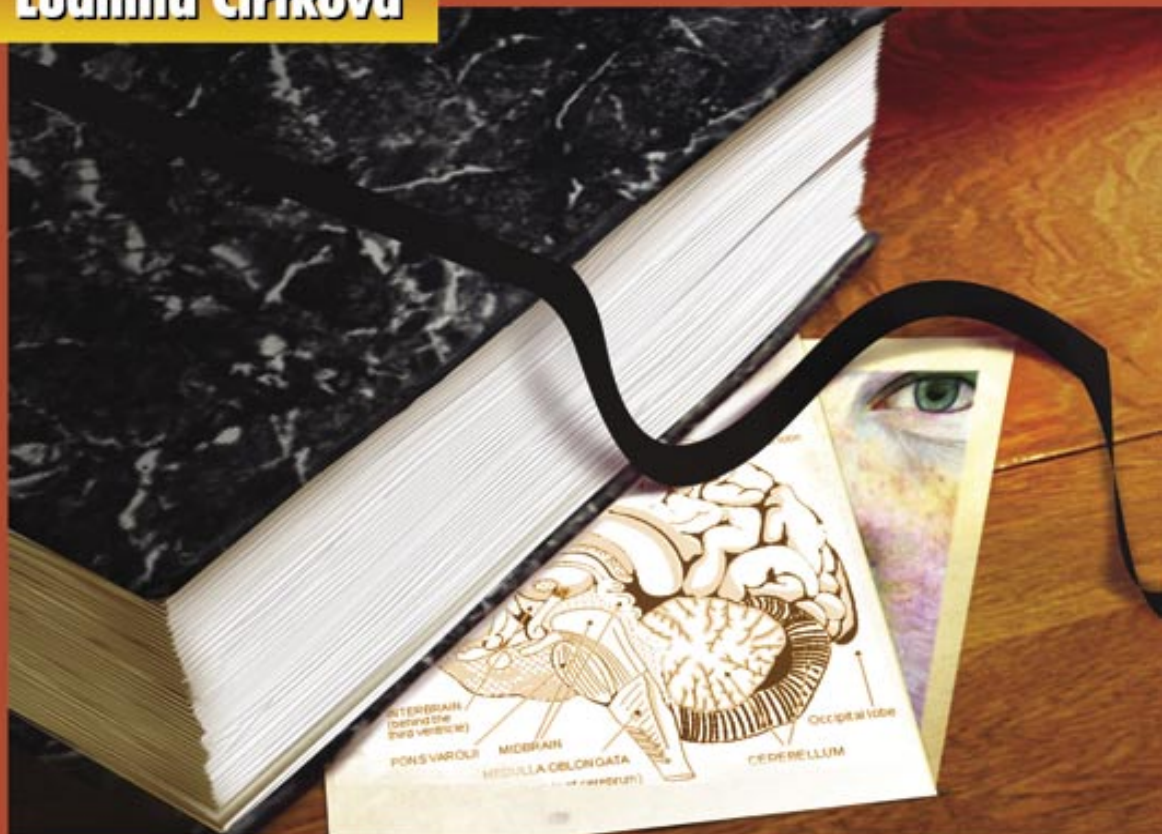

Ludmila Čírtková

MODERNÍ PSYCHOLOGIE PRO PRÁVNÍKY

 GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc.

MODERNÍ PSYCHOLOGIE PRO PRÁVNÍKY
Domácí násilí, stalking, predikce násilí

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3381. publikaci

Odpovědné redaktorka Helena Bendová
Sazba a zlom Radek Vokál
Počet 160
Vydání 1., 2008

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2008
Obrázek na obálce © doc. MUDr. Pavel Žáček, Ph.D.

ISBN 978-80-247-2207-8 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6886-1 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

ÚVOD	7
1. DOMÁCÍ NÁSILÍ	9
1.1 Jevové formy (vzorce) domácího násilí	9
1.1.1 Epizoda v minulosti	12
1.1.2 Psychické týrání	12
1.1.3 Krátká historie násilí	12
1.1.4 Partnerský terorismus	13
1.1.5 Intimní terorismus	13
1.1.6 Situační či obyčejné párové násilí	13
1.1.7 Posuzování a zajištění bezpečí pro ohroženou osobu	17
1.1.8 Dostupnost poradenství (odstup/distanc od poradenských služeb)	18
1.2 Psychické týrání partnera	20
1.2.1 Fenomenologie a četnost jevu	20
1.2.2 Problémy s vymezením psychického týrání partnera	23
1.2.3 Problémy s řešením psychického týrání partnera	24
1.3 Syndrom týrané ženy	26
1.4 Právní (forenzní) význam a posuzování syndromu týrané ženy	31
1.5 Klasifikace násilných partnerů (pachatelé domácího násilí)	36
1.6 Příčiny domácího násilí	40
1.7 Děti a domácí násilí	42
1.7.1 Varieta dětských zkušeností s domácím násilím	43
1.7.2 Zvláště traumatizující situace domácího násilí z pohledu dětí	44
1.7.3 Jak podpořit právo (násilných) otců na styk s dětmi	46
1.8 Domácí násilí a pronásledování („ex-partner stalking“)	47
1.8.1 Zvláštnosti pronásledování, které je pokračováním domácího násilí	48
2. STALKING	53
2.1 Co je stalking	53
2.1.1 Falešné mýty o pronásledování	57
2.2 Druhy stalkingu	60
2.2.1 Typické způsoby chování pronásledovatele	60
2.3 Pronásledování celebrit	67
2.3.1 Kdo pronásleduje prominenty?	68
2.3.2 Typy pronásledování	70
2.4 Pachatelé stalkingu	71
2.4.1 Typ 1: pronásledování ex-partnerem	73
2.4.2 Typ 2: pronásledování umanutým (poblázněným) obdivovatelem	74
2.4.3 Typ 3: fixovaný pronásledovatel s psychickými poruchami	75

2.4.4	Typ 4: sadistický pronásledovatel	75
2.4.5	Teorie vazby (připoutání, „attachment“)	79
2.4.6	Psychoanalytická teorie	80
2.4.7	Psychodynamická teorie	81
2.5	Oběti stalkingu	82
2.6	Přístupy k řešení stalkingu	89
2.6.1	Řešení případů pronásledování v praxi	89
2.6.2	Efektivita trestněprávních opatření	91
2.6.3	Efektivita zákazů přiblížení a kontaktů	91
2.6.4	Efektivita policejní intervence	92
2.6.5	Projekt krajského ředitelství ve městě Unna	93
2.6.6	Krizový intervenční tým pro stalking a domácí násilí (KIT BREMEN)	95
2.7	Posuzování nebezpečnosti stalkingu	97
2.7.1	Informace o pronásledovateli	97
2.7.2	Informace o oběti	100
2.7.3	Situační faktory	101
2.7.4	Dynamika průběhu pronásledování	101
2.8	Falešné oběti stalkingu	102
2.8.1	Syndrom falešné viktimizace u stalkingu	103
2.8.2	Příznaky syndromu falešné viktimizace u stalkingu	106
2.8.3	Údaje, které uvádějí falešné oběti o pachateli	106
2.8.4	Charakteristiky falešných obětí	106
2.8.5	Nápadnosti v líčení průběhu stalkingu u falešných obětí	107
2.8.6	Vliv mediální prezentace na vznik fenoménu falešných obětí	108
3.	MNOHOČETNÉ VRAŽDĚNÍ	111
3.1	Sérioví vrazi	111
3.1.1	Mezinárodní fenomén	111
3.1.2	Fikce a realita	112
3.1.3	Empirické typy sériových vrahů	113
3.1.4	Osobnost a motivace sériových vrahů	114
3.2	Je týrání zvířat předzvěstí násilné kriminality?	116
3.3	Vysuzování motivace u sériových vrahů	120
3.4	Masoví vrazi a problém amoku	125
3.4.1	Amok z pohledu psychiatrie	126
3.4.2	Amok z pohledu forenzní psychologie	128
3.4.3	Otevřené otázky kolem problematiky amoku	130
3.5	Střílení ve školách („school shooting“)	131
3.6	Predikce a prevence cíleného násilí	134
	ZÁVĚR	141
	LITERATURA	143
	REJSTŘÍK	149

ÚVOD

Knížka, kterou právě otevíráte, obsahuje vybrané tematické okruhy, kterým věnuje současná forenzní (právní) psychologie značnou pozornost. Název *Moderní psychologie pro právníky* odráží jen skutečnost, že čtenář v knize nalezne současná témata, ve kterých se propojují zájmy právníků a psychologů.

Ambicí autorky bylo nabídnout zájemcům to, co čtenář zatím nenajde v jiných publikacích na českém knižním trhu, které se také věnují hraniční problematice mezi psychologii a právem. Současně autorka usilovala o to, aby publikace byla srozumitelná a využitelná v praxi. Měla by oslovit zájemce z různých právních a psychologických profesí, ale také studenty práva, psychologie, sociální práce a příbuzných humanitních oborů.

Publikace se zaměřuje na vybrané skupiny sociálněpatologických (prekriminálních) jevů nebo deliktů. Deliktově specifický přístup je pro současnou forenzní psychologii charakteristický. Místo obecných, univerzálních výpovědí o pachatelích, zločinech a jejich obětech se již několik let prosazuje studium a výzkum konkrétních skupin (okruhů) kriminality. Je to důsledek logického poznání, že univerzální, paušální teorie a výpovědi o pachatelích, obětech, svědcích apod. jsou pro praxi málo použitelné.

Po zvažování různých možností se nakonec autorka přiklonila k výběru témat, která jsou sice hodně zpopularizována médií, ale odborných publikací o nich je u nás zatím poskrovnu. Vedle původních textů použila v předložené publikaci rovněž úryvky ze svých statí, které byly publikovány v různých odborných časopisech. Knížka nabízí čtenáři vhled do nových poznatků, ale i otevřených otázek kolem domácího **násilí**. Pozornost věnuje také problematice nebezpečného pronásledování neboli **stalkingu**, k němuž se rozpoutala živá diskuse v souvislosti s několika tragickými případy. Reflektuje i aktuální diskusi, zda je v ČR zajištěna účinná ochrana těch obětí, kterým známá či neznámá osoba zasahuje systematicky, opakovaně a excesivně do soukromí, a všímá si i mimořádných případů **mnohočetných vrahů**, které v nedávné době rozjítřily naši veřejnost. Otevírá i zdánlivě podružné otázky, například **týrání zvířat**, a přináší současné názory forenzní psychologie k těmto jevům a podává jejich psychologickou interpretaci.

Ludmila Čírtková

1. DOMÁCÍ NÁSILÍ

Tato problematika stála v ČR ještě před deseti lety mimo zájem odborníků i veřejnosti. Případy domácího násilí se samozřejmě vyskytovaly, ale řešily se teprve tehdy, až nabyly znaků trestného činu. Policie i soudy postupovaly jako v jiných případech násilí. Nepřihlíželo se k tomu, že domácí násilí je specifický fenomén a že násilí mezi blízkými osobami funguje jinak než mezi osobami cizími.

Tato situace se však posléze zásadním způsobem změnila. Za legislativní milníky lze označit zavedení nové skutkové podstaty trestného činu, totiž „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě“, projednávané na parlamentní úrovni v první polovině roku 2004. Jde o § 215a trestního zákona, lidově nazývaný „domácí násilí“. Druhým milníkem je zákon č. 135/2006 Sb., který od 1. 1. 2007 přináší zcela nové podmínky pro zajišťování ochrany rodiny před domácím násilím.

Povědomí veřejnosti i odborníků o podstatě domácího násilí vzrostlo, i když o jeho pachatelích i obětech stále ještě panují falešné mýty. V trestněprávní praxi se stále častěji setkáváme s požadavky, aby odborník objasnil, zda poškozená osoba je skutečně obětí domácího násilí a jak mohla tato skutečnost ovlivnit její chování, osobnost a psychické procesy. V kapitole o domácím násilí se pokusíme odpovědět právě na tyto praktické otázky.

1.1 JEVOVÉ FORMY (VZORCE) DOMÁCÍHO NÁSILÍ

O domácím násilí jako o teoretickém a praktickém problému se hovoří zhruba 40 let. V době vzniku problému, tj. na konci 70. let 20. století, bylo vnímáno jako násilí projevující se v rodině nebo v intimních vztazích, kterého se dopouštějí **partneři (muži) na ženách**. Tomu odpovídaly i dobové názory na podstatu, příčiny a jevové stránky tohoto jevu. Studium a výzkum fenoménů domácího násilí však mezitím značně pokročily. Domácí násilí již není synonymem pro partnerovo (mužovo) týrání ženy, ale je definováno jako *opakované, dlouhodobé a zpravidla eskalující násilí fyzického, psychického, sexuálního, sociálního a ekonomického rázu, které vytváří jednoznačně asymetrický vztah a vede ke stabilnímu rozdělení rolí na násilnou a ohroženou osobu*. Právě ve vztahu k „ohrožené osobě“ se definice domácího násilí změnila a rozšířila. V současnosti je všeobecně akceptováno, že domácí násilí může v **roli oběti postihnout nejen ženy, ale také muže, děti a rovněž seniory**. Toto rozšíření kategorií ohrožených osob se přímo promítá do diskusí o všech aspektech domácího násilí. Je například zřejmé, že transgenerační domácí násilí, které jde napříč pokoleními v rodině (například týrání seniorů), může mít své specifické a částečně i odlišné projevy a příčiny, které se neuplatňují u klasického partnerského násilí. Ze současného

pohledu představuje domácí násilí **komplexní jev, který může nabývat různých podob a je syčen různými příčinami**. Dále se zaměříme na popis a třídění domácího násilí v klasické původní variantě, tj. na násilí mezi intimními partnery. Vedou k tomu dva důvody. Zaprvé je právě partnerské násilí podle statistik nejčetnější variantou, kterou řeší policie i soudy v praxi, zadruhé se mu věnuje nejvíce výzkumů.

V počátcích byly v teorii o domácím násilí rozlišovány především jeho **formy** (Jurtela, 2007, s. 70), tj. konkrétní podoby násilí, které násilná osoba preferovala. Přestože jsou tyto základní formy notoricky známé, stručně je zde připomeneme.

Základní formy domácího násilí:

- **fyzické násilí** (zanechává zpravidla viditelné stopy ve formě tělesných poranění),
- **psychické neboli emocionální násilí** (označované též jako neviditelné násilí),
- **sexuální násilí** (projevuje se omezováním osobní svobody až po znásilňování v partnerském vztahu),
- **sociální násilí** (tj. kontrola a omezování sociálních kontaktů, sociální izolování oběti),
- **ekonomické násilí** (excesivní, tedy z normy vybočující kontrola nebo odnímání finančních prostředků oběti, její přinucování k tomu, aby násilníka finančně zajišťovala).

Původně se výzkumy zaměřovaly na zjištění četnosti výskytu těchto základních forem a jejich kombinací. Získané výstupy byly opakovaně prezentovány v literatuře (viz například výzkum agentury STEM pro BKB a Philips Morris v ČR z roku 2001 a replika z roku 2006; Van Dijk, 1998; Tjaden a Thoennes, 2000; Straus a Gelles, 1990). Z těchto výzkumů vyplynuly mj. poznatky, že muži jsou častěji vystaveni fyzickému násilí malé závažnosti, ženy jsou naopak konfrontovány se závažným fyzickým násilím. Znamená to, že v případech, kdy dochází k vážné újmě na zdraví, jsou v roli oběti ženy častěji než muži.

Ačkoliv teorii těchto uvedených základních forem domácího násilí lze dnes považovat za uzavřenou a výzkum pokročil dál, poznatky o nich dnes patří ke klíčovým. Jejich dobrá znalost je totiž nezbytná pro všechny, kdo ve své profesi přicházejí do kontaktu s domácím násilím. Zjistit je a přesně popsat by měli umět policisté a další orgány činné v trestním řízení, stejně jako pracovníci z oblasti sociálních služeb. Identifikace forem domácího násilí v každém v živém případě poskytuje jasný obraz o chování násilné osoby. To pak umožňuje orientačně odhadnout psychologický typ násilníka a v následném psychiatricko-psychologickém vyšetření ho upřesnit. Také veškeré další kroky policie, justice i poradenské sítě a terapeutických středisek pro oběti i pachatele se musí odvíjet právě od zjištěných informací o tom, jak se domácí násilí v daném vztahu projevuje. Ostatně i zákonná opatření k ochraně oběti, jako je institut vykázání, přímo závisí na zmapování forem a projevů domácího násilí.

Zájem o jemnější a přesnější popis konkrétních podob domácího násilí je logickým vyústěním vývoje problému ve společnosti. V souvislosti s uplatňováním nových zákonných opatření v praxi se totiž objevují nové poznatky. Dříve přicházeli lékaři, policie, soudy, ale i sociální pracovníci do kontaktu jen s nejtěžšími případy dlouhodobého domácího násilí, takže vznikla poměrně jednotná, stereotypní představa o je-

vových stránkách, ale také o profilu oběti domácího násilí. Ta byla podporována rovněž dobovou odbornou literaturou, která tehdy nekompromisně razila teorii o „syndromu týrané ženy“. Po zavedení nové legislativy si praktici v přímém kontaktu s živými případy domácího násilí všimají, že se na ně obracují osoby s různorodějšími projevy násilí. Také původní stereotypní představa o hluboce traumatizované oběti vzala za své. Oběti už nebylo možné vtěsnat do jedné škatulky. Dříve utvářely obraz o obětech domácího násilí především týrané ženy v azylových domech. Tam vznikl stereotyp o traumatizované a bezmocné, akce neschopné oběti. Ačkoliv tento typ obětí domácího násilí nikterak nezpochybňujeme, dnes se zdá, že jde o zjednodušenou redukci jevu. Zákony, které byly mezitím v mnoha zemích přijaty, otevřely nové možnosti institucionální podpory obětí. Ke zveřejnění domácího násilí tak může dojít i v těchto případech:

- oběti se ještě nechtějí odloučit od násilného partnera,
- ohrožené osoby se ještě necítí jako poškozené (tj. jako oběti trestného činu),
- násilí má epizodický, sporadický výskyt atp.

Vzniká tak potřeba přesnější diferenciace podob či variant domácího násilí. Na to reaguje teorie domácího násilí – v posledních zhruba pěti letech se v jeho výzkumech objevuje nová tendence. Aktuální studie usilují o komplexnější přístup a snaží se přitom postihnout **celistvé vzorce** (podoby) jevu. Vedle vyjmenovaných forem proto přihlížejí i k **četnosti** jednotlivých incidentů a také k jejich **intenzitě**, tj. ke stupni závažnosti z hlediska následků pro oběť, a dále k **vývoji domácího násilí v průběhu času**. Výsledkem jsou klasifikace vzorců či typů domácího násilí, čímž vzniká jeho diferencovanější, plastičtější obraz. Ten umožňuje lépe diferencovat strategie intervence směřující k obětem i pachatelům domácího násilí. Pro ilustraci nabídneme nejznámější pokusy o klasifikaci variant domácího násilí. Ačkoliv používají odlišnou terminologii, přinášejí shodné výstupy a vzájemně se doplňují.

První klasifikace pochází ze SRN, kde byla v roce 2004 publikována první reprezentativní studie, která mapovala údaje o partnerském násilí na ženách (viz Schrötte a Miller, 2004). Při analýze 756 případů domácího násilí se jako podstatná pro diferenciaci podob domácího násilí ukázala dvě kritéria:

- jak často se dané formy násilí ve vztahu objevují,
- jaké intenzity dosahují.

Výzkumy, které pracují s kritériem četnosti a intenzity jednotlivých incidentů, poukázaly na tři základní typy (vzorce) domácího násilí, které se projevují (podle Kave-
mann, 2006, s. 68):

- ojedinělými incidenty s malou intenzitou,
- incidenty se střední četností i intenzitou,
- incidenty s vysokou četností i intenzitou.

Rozlišované typy domácího násilí na sebe vážou různé psychologické i právní problémy, stojí za nimi různé typy pachatelů a vedou k odlišným následkům u obětí při-

mých (partnera/ky) i nepřímých (děti v rodině). Liší se rovněž v míře rozvodovosti, která je jejich důsledkem. S vysokou rozvodovostí (76 %) se pochopitelně setkáváme u třetího typu. Právě u něj se však často objevuje následný problém týkající se úpravy vztahů násilného partnera (otce) s dětmi po rozvodu manželství.

Propracovanější a v praxi nejvíce používanou klasifikaci opřenu o empirický výzkum nabídla finská autorka Piispa (2002). Přihlížela i k délce trvání násilí a rozlišila čtyři nejčastější varianty:

- epizoda v minulosti („episode in the past“),
- mentální mučení/psychické týrání („mental tortment“),
- krátká historie násilí („short history of violence“),
- partnerský terorismus („partnership terrorism“).

1.1.1 EPIZODA V MINULOSTI

Epizoda v minulosti je nejméně závažný vzorec. Domácí násilí v této variantě má pouze ojedinělý, epizodický výskyt. Představuje uzavřenou kapitolu partnerského soužití. Tento vzorec není spojen s výraznějšími poruchami osobnosti násilníka. Oběť není traumatizována a celkem svobodně se rozhoduje pro odchod ze vztahu či pro pokračování v něm.

1.1.2 PSYCHICKÉ TÝRÁNÍ

Domácí násilí je založeno výlučně na psychickém týrání. Vyskytuje se vzácněji. Podrobně se mu budeme věnovat v další kapitole.

1.1.3 KRÁTKÁ HISTORIE NÁSILÍ

Jde o častější vzorec, jehož cyklus je časově rozložen. Domácí násilí se koncentruje do občasných krátkých úseků, po kterých následují dlouhá období klidu. Podle teorie fenoménu zahrnuje základní cyklus tři fáze:

1. fázi narůstání napětí („tension building phase“),
2. fázi násilí („violent phase“),
3. fázi klidu či zdánlivých „lábánek“ („honeymoon phase“).

V tomto vzorci časově dominují fáze číslo 1 a 3. K násilným incidentům může docházet například jednou za půl roku či v ještě delších časových intervalech.

Podle výzkumníků (Piispa, 2002; Helfferich, 2006) doprovází zejména partnerské svazky s tradičním pojetím hierarchie v rodině, ve kterých se žena v souladu s konvenčními hodnotami podřizuje muži.

1.1.4 PARTNERSKÝ TERORISMUS

Tento vzorec reprezentuje vůbec nejzávažnější podobu násilí v partnerských vztazích. Jde o dlouhodobé, chronické domácí násilí, které vážně traumatizuje oběť a psychicky poškozuje i děti, které v rodině vyrůstají. Podle současných poznatků se ho dopouštějí výhradně muži. Při týrání partnerky kombinují různé formy násilí, které bývá spojeno s vážnějším narušením osobnosti pachatele. Obvykle je u něj diagnostikována porucha osobnosti a chování podle mezinárodní klasifikace nemocí (ICD-10).

Vedle této typologie finské autorky se v literatuře často cituje také přístup dvou autorů z USA. Johnson a Leone (2005) rozlišují dva základní vzorce domácího násilí, a to podle **motivace násilné osoby**, konkrétně podle toho, jakou roli hraje při vzniku násilného chování uplatňování moci a kontroly:

- intimní terorizování („intimate terrorism“),
- situační či obyčejné párové násilí („situational / common couple violence“).

1.1.5 INTIMNÍ TERORISMUS

Prakticky se kryje s uvedeným vzorcem pro „partnerský terorismus“, platí pro něj tatož charakteristika. Uvedené autorky z USA nadto podtrhují, že vlastní násilí libovolné formy je pro pachatele nástrojem pro udržování moci a silné kontroly nad obětí. Partnerský vztah je tudíž silně asymetrický. Na chování oběti vlastně nezáleží, nemá šanci výbuchům násilí předejít, a to ani extrémní smířlivostí a ustupováním, neboť partner si vždy najde záminku. Domácí násilí tohoto vzorce bývá spojeno s despektem a problematickými postoji vůči partnerkám. V těchto případech navíc násilník neakceptuje odloučení od partnerky či rozvod, protože to v jeho očích znamená absolutní ztrátu kontroly nad ní, takže pokusy o odloučení mohou být u tohoto vzorce domácího násilí pro týranou partnerku značně nebezpečné.

1.1.6 SITUAČNÍ ČI OBYČEJNÉ PÁROVÉ NÁSILÍ

Pod tímto vzorcem se skrývá domácí násilí, které je více vázáno na krize a konflikty ve vztahu. Větší roli v příčinných souvislostech hrají tedy vnější, situační okolnosti, za nichž může vyhrocená krize uvnitř vztahu přerůst do násilných incidentů. Násilí znamená i v tomto případě sice pokus o uplatňování moci a převahy, ale není spojeno s vnitřní potřebou partnerce/partnerovi excesivně ubližovat nebo je kontrolovat a degradovat. Již z této charakteristiky plyne, že nejde o tak závažný typ domácího násilí, jako představuje intimní terorizování. Do této kategorie by mohly spadat vzorce „epizoda v minulosti“ a „krátká historie násilí“ z finské klasifikace od Piispy.

Dlužno však podotknout, že vlastní termín „situační či obyčejné párové násilí“ není optimální. Zejména laik by mohl zaměnit domácí násilí s ostatními podobami vztahového (partnerského) násilí, jako jsou slovní rozeprá či hádky, které přerostou do vzájemného fyzického napadání.

Rozlišování celistvých vzorců domácího násilí má značný praktický význam. Diagnostika konkrétního typu domácího násilí umožňuje totiž v aktuálním případě lépe stanovit správnou strategii intervence vůči všem aktérům, než skýtá pouhé zmapování jeho forem. Je totiž rozdíl, zda se domácí násilí v libovolných formách odehrává s malou či vysokou intenzitou a četností. Ostatně s kritériem četnosti a intenzity fyzického násilí a vážného vyhrožování pracuje i metoda SARA (Spousal Assault Risk Assessment).

Metoda je určena pro široké spektrum profesionálů, kteří se v praxi zabývají diagnostikou případů domácího násilí a posuzují, zda v dané kauze nehrozí riziko jeho opakování vůči oběti. Autoři R. D. Kropp a H. Belfrage SARA charakterizují jako strukturovaný postup pro predikci ohrožení obětí domácího násilí. Teoretickým základem je inventář rizikových faktorů u pachatele i oběti (zde se hovoří o faktorech její zranitelnosti). Jako všechny nástroje predikce vychází i tato pomůcka z premisy, že nejlepším zdrojem poznatků je chování pachatele v minulosti. Rozlišují se tři skupiny rizikových příznaků:

- Rizika vyplývající z minulého chování násilné osoby k ohrožené osobě – první blok je proto zaměřen na strukturované zmapování povahy násilných projevů v ohroženém partnerském vztahu, ke kterým došlo v ohraničené minulosti (například v posledních dvou měsících, dříve apod.).
- Obecné (psychosociální) faktory nasvědčující násilným sklonům v osobnosti pachatele nebo v jeho způsobu života.
- Faktory svědčící pro zranitelnost oběti – třetí blok zjišťuje objektivní rizika (například nemožnost získat útočiště či zajistit si určitou bezpečnost) i subjektivní faktory (strach z ohrožovatele), které zvyšují zranitelnost oběti.

Formulář se sestavou položek (otázek), kterými se zjišťuje přítomnost či nepřítomnost daného rizikového faktoru v daném případě domácího násilí vede posuzovatele ke zjištění klíčových okolností, podle kterých lze kvalifikovaně posoudit riziko dalšího ohrožení oběti. Vyhodnocení rizikových faktorů se neubírá cestou prostého aritmetického sčítání, ale vyžaduje vlastní expertní úsudek. I přítomnost malého počtu rizik může znamenat pro oběť velké ohrožení. Je proto nutné, aby budoucí uživatelé prošli náležitým proškolením v používání této pomůcky. Její kompletní verze obsahuje vedle diagnostické části i oddíl nazvaný „strategie pro řízení rizika“, kde posuzovatel formuluje a navrhuje vhodné opatření a postupy řešení případu. Autoři zdůrazňují, že cílem metody není jen predikce, ale také prevence domácího násilí.

Pluralita klasifikačních přístupů k domácímu násilí je samozřejmě pro forenzní praxi určitým problémem. Expert se musí orientovat v rozdílné terminologii a přístupech k posuzování vzorců domácího násilí. Do budoucna lze očekávat, že se analogicky jako u problematiky příčin prosadí pro praxi použitelný model, který bude kombinovat kritéria a znaky, jež jsou pro posuzování a „management“ živých případů domácího násilí nejefektivnější.

Závěrem připomeňme přístup ke klasifikaci domácího násilí, který vypracovala C. Helfferich (2006) v rámci výzkumného projektu s názvem *Vykázání: poradenství a pomoc*. Předností tohoto přístupu je, že nejen definuje základní vzorce domácího násilí, ale současně poukazuje na vhodné postupy poradenství. Tento výzkumný pro-

jekt je zajímavý také tím, že se od doposud jmenovaných liší v použité metodologii. Piispa i tandem Johnson a Leone použily běžnou kvantitativní výzkumnou strategii. Jejich typologie vznikly na základě standardizovaného dotazování, opírají se tedy o objektivní a kvantifikovatelné údaje o domácím násilí. Helfferich naopak využila kvalitativní metodologii. K rekonstrukci a identifikaci vzorců domácího násilí použila narativní metodu, při níž účastnice výzkumu volně vypověděly svůj příběh. Líčení bylo zaznamenáváno a později interpretováno podle pravidel hermeneutické diagnostiky, která pracuje s analýzou řečového chování. Důležité je, jak a pomocí kterých výrazů líčí oběti svůj příběh. V rámci hermeneutické diagnostiky výzkumníci sledovali zejména:

- jak oběti popisují průběh násilných incidentů,
- jak charakterizují svou schopnost jednat (moc/bezmoc),
- jak se staví k minulosti,
- jaké možnosti vývoje vidí.

Řečeno psychologickým slovníkem, ve výzkumu byly zjišťovány **kognitivní (mentální) reprezentace** obětí o zažitém domácím násilí. Předem konstatujeme, že přes zásadní odlišnost v metodologii (kvantitativní versus kvalitativní) došla Helfferich k prakticky identickým závěrům o výskytu základních vzorců domácího násilí. Na základě subjektivních výpovědí ohrožených osob pak rozlišila a identifikovala stejně jako Piispa čtyři varianty domácího násilí:

- **1. vzorec:** rychlý odchod, odloučení,
- **2. vzorec:** nová šance,
- **3. vzorec:** pokročilé stadium procesu odloučení,
- **4. vzorec:** ambivalentní vazba.

(1) Vzorec: rychlý odchod, odloučení

Z hlediska objektivních parametrů má domácí násilí rychlý průběh. Zhoršení partnerského vztahu nastupuje prudce, násilí eskaluje v několika málo epizodách. V pozadí mohou být i problémy se závislostí násilné osoby (alkohol, drogy). Podnětem pro rychlý konec vztahu ze strany ohrožené osoby bývá vykázaní (časově omezené prostorové odloučení) násilníka. Ohrožená osoba si klade pro eventuální usmíření v budoucnosti jasné podmínky. Lze ji charakterizovat jako kompetentní, netrpí příznaky syndromu týraného partnera. To se projevuje například v tom, že nevěří falešným příslibům o nápravě vztahu. Vystupuje poměrně sebevědomě, má jasné a korektní představy o zdravém partnerském vztahu. Podle výzkumů převažují u tohoto vzorce v roli aktivní oběti mladé ženy (s dětmi i bez dětí) s krátkou dobou trvání partnerského vztahu, a to jak manželského, tak neoficiálního typu druh–družka. Sociálně ekonomický status rodiny bývá různý a není rozhodující.

(2) Vzorec: nová šance

Vyskytuje se spíše v dlouho trvajících vztazích. Násilné epizody se koncentrují do jasně vyhraněných časových úseků, které jsou prokládány dlouhým obdobím normality. Ohrožené osoby nechťejí vztah ukončit. Příčiny domácího násilí spatřují v part-

nerových problémech, (psychické potíže, závislosti, stresy) a současně věří, že je lze odstranit jeho vůlí nebo při jeho terapii. Na oficiální instituce (policie, intervenční centra) se obrací jen v situaci akutního ohrožení. Obvykle netuší, jaké důsledky může mít vykazání nebo trestní oznámení. Vykázání však přijímají, protože věří v „pedagogický“ efekt tohoto opatření. Z jejich komunikace je zřejmé, že si přejí návrat do fáze normality, která je v jejich prožívání silně přítomná. Do této kategorie spadají obvykle ženy ve věku mezi třiceti až padesáti lety, které jsou finančně a materiálně závislé na svých partnerech (nemají vlastní pracovní kariéru).

(3) Vzorec: pokročilé stadium procesu odloučení

V tomto případě má domácí násilí dlouhou historii s dramatickým vyostřováním, které vede u ohrožené osoby k poznání, že náprava vztahu (polepšení násilníka) není možná, a uzrává v nich definitivní rozhodnutí vztah ukončit. Tomu často předcházely tajné nebo veřejné pokusy o řešení (odstěhování ze společné ložnice, porada s advokátem, návštěva psychologické poradny).

(4) Vzorec: ambivalentní vazba

Tento vzorec charakterizuje brzký nástup násilí. U obětí jde zpravidla o vůbec první vážný partnerský vztah, chybí jí tedy měřítka partnerské vztahové normality. K prvním fyzickým útokům dochází již před uzavřením manželství nebo v době prvního těhotenství partnerky. Brzký nástup násilí ovšem nevede ke krachu vztahu, ale naopak – vazba na partnera se upevňuje. Důsledkem je naučená bezmoc a další klasické příznaky syndromu týraného partnera. Objevují se způsoby chování a obranné mechanismy typické pro intrafamiliární traumatizaci (soucit s týrající osobou, její vyvíňování, paradoxní vazba). Intervence zvenčí, například v podobě krátkodobého vykazání, neredukuje strach oběti z tyрана. V době zveřejnění problémů domácího násilí, které oběť postihlo, jí bývá nejčastěji 35–40 let.

Mezi objektivní a subjektivní klasifikací typů domácího násilí existují různé paralely. **Rychlé odloučení** se blíží variantě **epizoda v minulosti**. **Nová šance** u Helfferich má blízko ke **krátké historii násilí** v pojetí Piispy. Domácí násilí typu **ambivalentní vazba** je pak objektivně popisováno jako **partnerský** (Piispa) či **intimní** (Johnson a Leone) **terorismus**. Dále se zaměříme na praktické výstupy uvedené klasifikace vzorců domácího násilí a na vhodné strategie intervence u jednotlivých variant domácího násilí. Základní rozdíly shrneme formou následujícího tabulkového přehledu (s. 17).

C. Helfferich upozorňuje, že intervence v konkrétních případech domácího násilí zahrnuje jednak témata pro všechny čtyři vzorce společná, jednak specifická. Ke společným tématům patří **posouzení a zajištění bezpečí pro oběť** a dále problém **do-
stupnosti poradenské služby pro oběť**.

Vzorec domácího násilí	„Agency“, tj. kognitivní reprezentace vlastních schopností jednat (víra oběti ve vlastní schopnosti řešit situaci)	Perspektiva, tj. jak vnímá oběť minulost a budoucnost	Průběh domácího násilí
1. Rychlý odchod/ odloučení	aktivní, iniciativní přístup k řešení	jasně odděluje minulost a budoucnost	krátká eskalace, potom konec vztahu
2. Nová šance	silně aktivní a iniciativní oběť, která však volí neefektivní postupy, aktuálně deleguje možnost řešení	přeje si kontinuitu minulosti a budoucnosti	vlny: epizody násilí střídají fáze normality
3. Pokročilé odlučování	změna, přechod od pasivní k aktivní pozici	jasně odděluje minulosti od budoucnosti	dlouhodobé stupňování násilí a sukcesivní nárůst intence odloučit se, po intervenci zvenčí následuje náhlé ukončení vztahu
4. Ambivalentní vztah	chronicky pasivní přístup, neefektivní pokusy o řešení	v prožitcích oběti se stále propojuje minulost a přítomnost	cyklus násilí beze změn

1.1.7 POSUZOVÁNÍ A ZAJIŠTĚNÍ BEZPEČÍ PRO OHROŽENOU OSOBU

Otázka bezpečí je klíčová u všech vzorců domácího násilí. Dvojnásobně to platí pro ohrožené osoby, které ze vztahu odcházejí. Nebezpečí hrozí zejména u vzorce 3 (pokročilé odlučování). Ne vždy si to odcházející partneři (statisticky vzato nejčastěji ženy) uvědomují. U pokročilého odlučování je třeba k bezpečnosti ohrožené osoby přihlížet i při úpravě vztahů rodičů k dětem.

Otázka bezpečí je klíčová samozřejmě i pro ženy, které ve vztahu zůstávají (vzorec 2: nová šance a vzorec 4: ambivalentní vztah). V těchto případech je nutné společně s obětí vypracovat bezpečnostní plány.

U vzorce číslo 4 (ambivalentní vztah) je otázka zajištění bezpečí zvláště náročná. Vykázání v těchto případech totiž příliš nefunguje, směřem k oběti neplní svou funkci. Neposkytne jí ani pocit bezpečí, protože její strach z násilné osoby je intenzivní. V očích oběti domácího násilí (objektivně) typu partnerský terorismus je násilná osoba vnímána jako onnipotentní a nevypočitatelná. V těchto případech je tudíž nezbytná intenzivní psychologická pomoc. Je třeba prolomit naučenou bezmoc a začít budovat již zmíněnou „agency“.

1.1.8 DOSTUPNOST PORADENSTVÍ (ODSTUP/DISTANC OD PORADENSKÝCH SLUŽEB)

Dostupnost poradenství pro oběť domácího násilí neznamená v tomto případě objektivní možnosti přístupu k sociálním službám, tj. zda oběť objektivně vzato může či nemůže vyhledat a čerpat pomoc. Hrají zde roli subjektivní postoje a očekávání, která má oběť vůči nabízené a poskytované pomoci:

- Osoby, které prošly domácím násilím charakterizované vzorcem 1 (rychlý konec, odchod z násilného vztahu) a osoby spadající pod vzorec 2 (nová šance) se obvykle necítí jako traumatizované a od image oběti domácího násilí se distancují. Necítí proto často ani potřebu poradit se. Naopak se domnívají, že poradenské či terapeutické služby by měl čerpat násilný, problémový partner. Přejí si, aby ho k tomu přiměla policie nebo jiná instituce. Při eventuálním vykázání je tomu třeba přizpůsobit aktivity poradců v intervenčním centru.
- Osoby, které zažily násilí typické pro vzorec **pokročilé odlučování**, chtějí zapomenout na minulost, upínají se k budoucnosti. Nemají primárně zájem o psychologickou intervenci, jejich pozornost se spíše upíná k právním konzultacím a k praktické pomoci. Vnímají, že budou nadále a po dlouhé době poprvé odkázány samy na sebe. Obávají se, zda novou situaci zvládnou. Sociální pracovníci by v prvé řadě měli reagovat na jejich aktuální potřeby.
- Oběti, které žijí v domácím násilí typu **ambivalentní vztah**, je těžké doslova i v přeneseném slova smyslu odhalit. Spontánně pomoc poradenských míst nevyhledávají. I v případech vykázání, kdy následuje nabídka pomoci ze strany intervenčních center automaticky, je těžké s nimi navázat kontakt a vybudovat jejich důvěru. Převažuje názor, že právě u těchto případů domácího násilí má zásadní význam první kontakt s profesionální záchytnou sítí, ať už jsou poprvé kontaktovány lékařem, policií nebo například OSPOD (orgány sociálně právní ochrany dítěte).

Specifická témata poradenství jsou u jednotlivých variant domácího násilí odlišná a týkají se momentálních problémů, které oběti řeší:

(1) Vzorec: rychlý odchod

Z pohledu oběti jsou jádrem této varianty náhlé a obvykle neočekávané radikální životní změny. I poradenské aktivity by se proto měly zaměřit na řešení konkrétních otázek, které vnímá oběť jako urgentní. Poradci by měli pomoci hledat a nalézat realistické postupy řešení.

Důležité je rovněž zmenšovat tlak času. Hlavní strategií je poznat, v čem potřebuje ohrožená osoba pomoci a podpořit ji tak, aby se sama dovedla rozhodnout. Přitom je vhodné držet otevřené obě hlavní možnosti řešení situace: ukončení vztahu/rozvod i usmíření. Poradcův tlak na jednu z těchto alternativ, byť dobře míněný, může být kontraproduktivní a vyvolat obranné mechanismy v podobě reaktivního chování.

(2) Vzorec: nová šance

U této varianty má velký smysl možnost vykázání, neboť poskytuje oběti čas na rozhodování.